

Aikapankit ja rahan politiikka

TEPPO ESKELINEN

Aikapankit ja muut vaihtoehdoisen talouden muodot ovat herättäneet viime aikoina paljon mielenkiintoa ja julkista keskustelua. Kiinnostuksen taustalla lienee useita eri syitä, kuten pitkittyvä reaalityalouden kriisi, repaleiseksi käyvä hyvinvointivaltio, sekä sosiaalisten turvaverkkojen hajoaminen urbaanin yksilöllistymisen käänköpuolena. Suomessa talouden vaihtoehdotiset muodot ovat perinteisesti rajautuneet pienemmän piirin mielenkiinnon kohteeksi, aktiivisten toimijoiden sisäiseksi keskusteluksi¹. Tilanne on kuitenkin muuttumassa nopeasti. Eräs yksittäinen syy laajempaan mielenkiintoon on veroviranomaisten marraskuussa 2013 antama ohje, jonka myötä aikapankkien kautta saatavia hyötyjä pidetään potentiaalisesti veronalaisena tulona.

Kansainvälisissä keskusteluissa korostuu kaksi puolta. Toisaalta aikapankkien ideologiset aktivistit näkevät aikapankit uuden talouden mikromallina, jonka oletetaan leviävän makromalliksi talouskriisien ja luonnonvarojen ehtymisen myötä. Toisaalta aikapankkeja selvästi käytetään joissakin maissa, eritoten Britanniassa, myös tekosyynä universaalien palveluiden järjestämisestä vetäytymiselle. Nykyisen konservatiivihallituksen ”yhteisöllistä ja paikallista vastuunkantoa” korostavaan ”Big society” -ideologiaan aikapankit sopivat hyvin (Gregory 2013).

Tässä artikkelissa tutkin aikapankkijärjestelmää politiikkana. En siis käsittele niinkään aikapankkien sosiaalisia vaikutuksia. Tätä on käsitelty toisissa yhteyksissä – tosin lähinnä aikapankkien taloudellisten hyötyjen näkökulmasta (Knapp ym. 2010; Time Banking UK 2001). Artikkelin erityisenä kontekstina on verotuslinjauksen aiheuttama debatti, koska se on nostanut aiemmin näkymättömämpiä poliittisia

kysymyksiä esiin. Analyysini materiaalina toimii myös aikapankin käyttäjille tekemäni kysely.

Nostan erityisesti esiin kaksi näkökulmaa aikapankkien poliittisuuteen. Ensimmäinen on *rahan politiikka*. Lähtökohtani on, että raha on aina poliittinen instituutio, ei ainoastaan tekninen vaihdon väline. Rahajärjestelmän institutionaaliseen muotoon liittyvät valinnat ovat näin ajateltuna aina ihmisten ja instituutioiden välisiä valta- ja varallisuussuhteita määrittäviä. Pyrin selvittämään, mikä on aikapankkien käyttämien kirjanpitorahan erityinen institutionaalinen poliittisuuden muoto. Analyysi nojaa lähinnä rahan politiikkaa koskevaan teoreettiseen kirjallisuuteen.

Toinen keskeinen näkökulma on aikapankin käyttäjien näkökulma. Missä mielessä aikapankkien käyttäjät näkevät aikapankit vallitsevan talouden ja yhteiskunnan muodon haastajina? Miten käyttäjät näkevät aikapankit suhteessa markkinatalouteen/kapitalismiin? Miten käyttäjät kokevat verottajan aktiivisuuden? Toisaalta, miten aikapankkien aktiivien ja ”rivikäyttäjien” näkemykset aikapankin kehittämisestä poikkeavat? Tämä analyysi nojaa aikapankkien käyttäjiltä kerättyyn kyselylomakeaineistoon².

Mikä aikapankki on?

Aloittakaamme kuitenkin aikapankin määritelmäästä. Yleisellä tasolla voidaan sanoa, että aikapankki³ on vaihtoehdoisen talouden ja palveluorganisaation järjestelmä, joka on avoin periaatteessa kaikille. Järjestelmässä jäseneksi kirjautuneet tarjoavat oman

osaamisensa mukaisia palveluja toisilleen ja laskuttavat niistä aikapankin valuutassa. Valuuttana toimii kirjanpidollinen yksikkö ”tovi”. Tovilla ei ole materiaalista muotoa, eli tovit ovat olemassa ainoastaan aikapankin kirjanpitojärjestelmässä. Tovin arvo määräytyy puhtaasti käytetyn ajan mukaan ja radikaalin tasa-arvon periaatetta noudattaen: yksi tunti vastaa aina yhtä tovia. Ilmoitukset näkyvät aikapankin tietokannassa, ja ne myös kootaan säännöllisiin uutiskirjeisiin, joissa on sekä halutaan että tarjotaan -kategoriat. Näin pyritään tarpeiden ja osaamisen kohtaamiseen. Transaktion yhteydessä osapuolet välittävät tiedon kirjanpitoon. Suomen suurimman aikapankin Stadin aikapankin (tästä eteenpäin STAP) internetsivuilla aikapankkia kuvataan verkkotoriksi, jossa vaihdetaan palveluita aikaa vastaan (STAP 2014a).

Järjestelmän mahdollistaa keskitetty kirjanpito. Useimmat aikapankit ovat osa kansainvälistä CES-järjestelmää (community exchange systems). CES-järjestelmä tarjoaa aikapankeille ja useille muille yhteisövaluutoille teknisen alustan tovikirjanpitoa ja jäsenrekisteriä varten. Järjestelmän tekninen toiminta sijaitsee Etelä-Afrikassa (Community exchange 2014; Jenkin 2014).

Liittyessään aikapankkiin jäsen saa ”tovitilin”. Tarkkaan ottaen aikapankkiin kuulumisen ei tarvitse tarkoittaa mitään muuta kuin tämän tilin olemassaoloa. Käyttäjä päättää, kuinka paljon palveluita hän tarjoaa ja kuinka paljon käyttää. Sosiaalista painetta palvelupyyntöihin reagoimiseen voi toki olla. Tili voi olla myös miinuksella, pysyvästikin, mutta positiivisen tai negatiivisen saldon ylittäessä 50 tovia, ylläpito tiedustelee korkean poikkeaman syytä. Lähtökohtaisesti aikapankin toiminnan taustana on vahva luottamus siihen, että jäsenet pyrkivät pitkällä aikavälillä nollautuvaan saldoon.

Aikapankit ovat osa niin sanottua *vertaistuotantoa* ja toisaalta *solidaarisuustaloutta*. Vertaistuotanto on laajempi liike, joka ulottuu esimerkiksi tietokoneohjelmoinnin etiikkaan. Vertaistuotanto tarkoittaa lyhyesti sitä, että ihmiset tuottavat palveluita toisilleen ”itse”, ilman kaupallisia välikäsiä. Tarkoituksena on purkaa tuottaja–kuluttaja-rooleja ja korostaa, että kaikilla ihmisillä on taitoja ja tarpeita ja he voivat organisoitua toisilleen hyödyllisellä tavalla ilman eriarvoisuutta luovia markkinoita. Solidaarisuustaloudella taas viitataan laajasti vaihtoehtoisen talouden hankkeisiin, joissa ydinarvoina ovat ekologinen kestävyys, yhteisöllisyys ja demokratia.

Aikapankkien ideologiassa keskeistä ovat toisaalta jo mainittu radikaali tasa-arvo (kaikkien aika on yhtä arvokasta), toisaalta yhteisöllisyyden vahvistaminen. Aikapankkien ajatellaan luovan aitoa ihmisten kanssakäymistä ja kohtaamisia vastakohtana vieraannuttavalle nykykapitalismille. Lukuisia toimivia aikapankkeja on esimerkiksi Isossa-Britanniassa, Yhdysvalloissa, Japanissa, Etelä-Afrikassa ja useissa Etelä-Amerikan maissa. Suomessa aikapankit ovat verrattain uusia, olkoonkin että samantapaisella idealla toimivia pienempiä ”vaihtopiirejä” on tunnettu pidempään. Suurin ja eniten esillä ollut aikapankki Stadin Aikapankki (STAP) on perustettu 2009. Aluksi se toimi Kumpulun vaihtopiirin nimellä, mutta toiminta levisi hyvin pian aktiivien kotikulmilta Kumpulasta laajemmaksi. Suomessa on myös useita pienempiä aikapankkeja. Periaatteessa niitä on jopa 20 (Aikapankit 2014), mutta käytännössä suurin osa niistä ei ole toiminnassa tai toiminta on erittäin pienimuotoista. Suomen aikapankki-vaihdoista noin 70 prosenttia tehdään Stadin Aikapankin (STAP) piirissä.

Stadin Aikapankilla oli tammikuussa 2014 noin 3000 rekisteröitynyttä käyttäjää, joista noin 2000 on tosiasiaa tehnyt vaihtoja. Yksittäisen kalenterikuukauden ennätys transaktioiden määrässä on 350 kappaletta, ja tovivolyymissa 1250 tovia. Ennätyskuukauden aikana siis on tehty päivässä keskimäärin noin 10 vaihtoa ja vaihdettu päivässä keskimäärin noin 40 tovia⁴. Minkä tahansa taloudellisen järjestelmän kriteereillä toiminta on siis erittäin pienimuotoista. Viime vuosina se on kuitenkin ollut nopeassa kasvussa – aina verottajan päätökseen asti. Se on selvästi vähentänyt aikapankkitoimintaa. Jotkut aikapankit on lakkautettu verottajan ohjeen jälkeen. Kovimman kasvun vuosi oli 2012, sekä uusien jäsenten että transaktioiden määrällä mitattuna.

Verotus ja julkinen sektori

Veroviranomaisten marraskuussa 2013 julkistaman ohjeen mukaan suurin osan aikapankeissa vaihdettavista palveluista rinnastetaan veronalaiseen ”vaihtotyöhön”⁵. Vaihtotyö tarkoittaa kahdenkeskiseen sopimukseen perustuvaa vastavuoroista työntekoa, ja veroviranomaisten mukaan aikapankeissa on kyse eräänlaisesta epäsuorasta vaihtotyöstä. Aikapankin käyttäjän tulisi ohjeen mukaan ilmoittaa veroilmoituksessaan kaikki vaihtotyö *euromääräisen* arvonsa

mukaan. Aikapankkitoiminnasta tämän ilmoitusvelvollisuuden ulkopuolelle rajautuvat ”tavanomaiset ja arvoltaan vähäiset naapuriapuun rinnastettavissa olevat työsuoritukset”. Käytännössä aikapankkien sisällä tulisi määritellä ammattimaisen toiminnan ja naapuriavun välinen raja, mikä on kaikkea muuta kuin helppoa (Verohallinto 2013a, 5.2.1, 5.2.2). Aikapankit ovat ottaneet kantaa verotusjärjestelyä vastaan useassa otteessa, ensimmäisen keran jo ennen viranomaisten ohjeen julkistamista (STAP 2013).

Eksplisiittinen syy veroviranomaisten mielenkiintoon on huoli siitä, että aikapankki voisi toimia ammattimaisen liiketoiminnan kanavana, jonka kautta on mahdollisuus välttää yritystoiminnan verotus. Eräs viranomaisten esittämä huomio on ollut, että aikapankkiraha *muistuttaa liikaa rahaa*: syy viranomaisten halulle puuttua aikapankkitoimintaan on ollut keskitetty kirjanpitojärjestelmä, debit/credit-kirjanpito⁶.

Verotuskäsityksen lisäksi aikapankin suhde julkiseen sektoriin ja universaaleihin palveluihin on potentiaalisesti kaksijakoinen. Aikapankkia voidaan tulkita *täydentävänä* tai *osittain korvaavana* järjestelmänä. Aikapankin luonteeseen ei kuulu universaalien palveluiden järjestäminen. Siksi mahdollisuus, että julkinen valta saattaisi vetäytyä vastuistaan nojaten siihen, että palvelut hoituvat aikapankin kautta, herättää potentiaalisesti huolta. Tämä huoli näyttää kuitenkin koskevan muiden maiden kuin Suomen järjestelmiä, esimerkiksi Iso-Britanniaa ja Yhdysvaltoja. Näitä maita erottaa Suomesta heikompi universalismin perinne, ja erityisesti Britanniasa nykyinen tietoinen pyrkimys siirtää palveluita ”paikallisemmiksi” (Kisby 2010; Norman 2010). Lisäksi näissä maissa aikapankkeja on perustettu esimerkiksi terveydenhuollon alalle (Simon 2003), kun taas Suomessa aikapankkivaihdot eivät ole koskeneet hyvinvointipalvelujen ydintä.

Julkisessa ja poliittisessa keskustelussa aikapankkia koskevat huolet ovatkin paljolti pelkistyneet veronkiertoon. Aikapankin on katsottu edustavan joko tietyn identiteettiryhmän veronkiertoa jota nämä eivät ole valmiita suomaan muille (esim. Enbuske 2013), tai talkoiden kategoriaan ujuttautunutta yritystoimintaa (esim. YLE Lappi 2013). Samoin vähäisessä aiheesta käydyssä eduskuntakeskustelussa on viitattu aikapankkivaihtoihin rahanarvoiseen etuun rinnastettavina, erotuksena talkoista joista ei koidu rahallista hyötyä (esim. Urpilainen 2013). Aikapan-

kin raha- ja vaihtojärjestelmän erityispiirteet eivät ole tällöin nousseet esiin.

Huolta aikapankkien veronkierrasta voi selittää suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan nojaaminen *kommodifikaatio/dekommodifikaatio* -malliin (käsitteestä Esping-Andersen 1990). Käsite on monitulkintainen, mutta tarkoittaa yksinkertaisimmillaan sitä, että hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämisen katsotaan edellyttävän verotuloja tuottavia tehokkaita markkinoita. Dekommodifioidun elämänalueen olemassaolon ehtona nähdään siis tehokas kommodifikaatio toisilla elämänalueilla. Näin katsottuna aikapankin kaltaiset järjestelmät voivat näyttäytyä hyvinvointiyhteiskunnan uhkana: hyvinvointipalveluiden katsotaan edellyttävän sitä, että ihmiset ovat työmarkkinoiden käytössä. Toisaalta, kuten jotkut aikapankin käyttäjät ovat myös huomauttaneet, aikapankki voi myös suojata palveluita kommodifikaatiolta: julkisen palvelun voi yksityistää markkinoille, aikapankkia ei.

Joka tapauksessa verottajan ohje on tuonut aikapankkien poliittisuutta entistä näkyvämmäksi. Tämä on tapahtunut kolmellakin tavalla. Ensinnäkin provosoimalla yleisemmin keskustelua vaihtoehtoraistoista ja niiden poliittisuudesta suhteessa ”valtavirtaiseen” rahaan. Toiseksi pakottamalla aikapankin aktiivit keskustelemaan reagoinnista verotuspäätökseen, ennen kaikkea suhteessa siihen, tulisiko toiminnan pikemmin kasvaa vai supistua verottajan hyväksymiin rajoihin. Kolmanneksi mobilisoimalla aikapankkien aktiiveja suojaamaan toimintaa ja selkeyttämään sen ideologisia perusteita.

Ajan arvo

Ilmeisin aikapankkien rahan, tovin, poliittisuuden muoto on järjestelmään sisäänrakennettu käsitys taloudellisesta arvosta. Toviraha perustuu siihen, että taloudellisia panoksia mitataan ajassa. Tällöin kaikkien käyttämä aika on lähtökohtaisesti yhtä arvokasta. Tunnin työ vastaa tunnin työtä riippumatta työn tarjonnan ja kysynnän suhteista, vaatavuudesta, ammattitaidosta, tuottavuudesta tai vastaavista tekijöistä, joilla usein perustellaan palkkaerojen oikeutusta, luonnollisuutta tai toivottavuutta.

CES-järjestelmän (community exchange system) perustajan Tim Jenkinin mukaan aikapankkirahan poliittinen erityisyys liittyy ”pelkän kirjanpidon” radikaaliuteen. ”On vallankumouksellista ainoastaan

kirjata ylös mitä on tehty” (Jenkin 2014). Ajatuksena on, että ”vain tekemisessä” ei ole mitään ihmisten välissä operoivia ylimääräisiä tahoja, esimerkiksi pankkeja tai kauppoja. Implisiittinen ajatus on, että tarpeellisten toimintojen ympärille on kerääntynyt valtavasti rahajärjestelmän toimintoja, joihin liittyy paljon haittoja mutta ei välttämättä vastaavia hyötyjä. Laajemminkin asiaa voidaan ajatella *kauppiaiden talouden* ja *tekijöiden talouden* välisenä erotteluna. Talouden markkinamalli lähtee kaupankäynnin organisoimisesta. Kaupankäynnistä puhuttaessa tavarat ja palvelut voidaan olettaa jo olemassa oleviksi: tuottamista ei tarvitse teoretisoida enempää. Ydinkysymyksenä nähdään myyjien ja ostajien tehokas kohtaaminen, informaation kulku ja myyjien välinen kilpailu. Talouden kuva on täysin erilainen, jos sitä ajatellaan tekemisen näkökulmasta.

Toki aikapankkeihin liittyy myös kysyntämekanismi. Mekanismi on kuitenkin luonteeltaan erilainen kuin markkinoiden kysyntämekanismi: siinä missä rahataloudessa kysynnän ja tarjonnan suhde määrää tavarantoiminnan tai palvelun hinnan, aikapankissa kysyntä määrää, tuotetaanko palvelua ollenkaan. Tämä aikapankkien ilmiö on hyvinkin luonteva seuraus tasa-arvoisesta perustasta.

On olennaista muistaa, että aikapankkien tovi on nimenomaan *palveluiden* arvon mittari, siinä missä rahataloudessa vaihdetaan sekä palveluita että tavaraa. Tavarantuotantoa voidaan pitää ensisijaisena. Palvelut ovat tulleet myöhemmin talouden arvokäsityksen piiriin⁷, ja tänäkin päivänä palveluiden arvon määrittely tuottaa selvästi taloustieteilijöille vaikeuksia. Esimerkiksi palveluiden tuottavuuden mittaamiseen kehitetään jatkuvasti välineitä, mutta mitkään niistä eivät ole kokonaan tyydyttäviä (Biege ym. 2013; Djellal ja Gallouj 2008). Palveluiden tuottavuus ei kehity samalla tavalla kuin tavaroiden, joihan siitä syystä että aika ei voi nopeutua: palvelu edellyttää ihmiseltä aikapanostusta, jota ei voi merkittävästi tehostaa – siinä missä tavarantuotannon tuottavuus kasvaa helposti esimerkiksi teollisten prosessien tehostumisen ja automaation myötä. Tätä kutsutaan ”Baumolin taudiksi” (Aaltio 2013). On merkillepantavaa, että puhe on ”taudista”, vaikka oikeastaan ilmaistaan vain banaliteetti ajan nopeutumattomuudesta. Lisäksi on huomattava, että osa palveluista on vahvasti tarvelähtöisiä. Niinpä hintamekanismin puuttuminen ei aiheuta vastaavaa ”virheellisten” tuotantopäätösten riskiä.

Tovin rahayksikkönä voisi kuvata olevan jotain

moraalisen vastavuoroisuuden ja tavarantoiminnan välimaastossa. Jossain mielessä kyse on palvelusten vastavuoroisuudesta, jossain mielessä taloudellisesta vaihdannasta, mutta ei yksiselitteisesti kummastakaan. Tältä pohjalta voidaan kysyä, kuinka hyvin tovi sopii nimenomaan palveluiden vaihtamiseen. Yllä todetun pohjalta voidaan esittää, että *palvelujärjestelmän* aikapankit saattavat kuvata toimintojen taloudellista arvoa tarkastikin: palveluissa on aina ensi sijassa ihmisten ajankäytöstä.

Rahan politiikka

Aikapankin rahajärjestelmään kuuluva ajatus siitä, että laadullisesti toisenlainen raha tuottaa laadullisesti toisenlaisen talousjärjestelmän, ei toki pelkistä arvokäsitykseen tai palveluiden (ajan) vaihtamisen korostamiseen. Laajemminkin taustalla on rahajärjestelmän näkeminen poliittisena valintana. Tämä on vastoin uusklassisen talousteorian ajatusta, jossa rahaa pidetään neutraalina, eli ainoastaan heijastumana taloudellisesta toiminnasta (vaihdosta ja tuotannosta). Raha näyttäytyy lähinnä kätevästä vaihdon välineestä, joka edustaa huomattavaa teknistä helpotusta suhteessa vaihtokauppaan, mutta ei muuten vaikuta talouteen (Graeber 2011, luku 2; Ingham 2004, 16–19). Raha voidaan myös nähdä jonkinlaisena arvon mittana ja varastona. Jan Toporowski on kutsunut ”refleksiiviseksi” eli heijastavaksi rahoitusteoriaksi käsitystä, jonka mukaan rahatalous on vain ”heijastumaa” reaalityhteistä suhteista ja tapahtumista, jotka ovat periaatteessa olemassa rahasta riippumatta (Toporowski 2005, 2–5).

Tämän teorian vastakohtaa edustaa käsitys, jonka mukaan raha myös ohjaa tuotantoa. Näin ajateltuna rahan lisääminen järjestelmään luo aidosti uutta taloudellista toimintaa, sen sijaan että se vain muuttaisi rahan määrän ja tuotannon tason suhdetta. Tämän lähtökohdan nojalla kysymys rahan luomisen tavoista ja ehdoista on itsessään poliittinen, muusakin kuin sellaisessa mielessä, tulisiko ”oikeasta” rahan määrästä poiketa. Itse asiassa mitään vallitsevan tuotannon suhteen ”oikeaa” rahan määrää ei tämän ajattelumallin mukaan voi olla.

Kun raha ajatellaan tällä tavalla poliittiseksi instituutioksi, herää kysymys siitä, mitä ovat toivottavat tavat luoda talouteen rahaa. Kun rahaa ajatellaan poliittisena instituutiona, syntyy herkästi vastapolitiikkaa tavoittelemaan ihanteellista rahajärjestelmää.

Toisinaan tavoitellaan makrorahoituksen instituutioiden reformia, toisinaan mikrotason järjestelmiä joiden toivotaan toimivan malleina tulevaisuuden makrotason instituutioille. Yhteistä nykyiselle vastapolitiikalle on käsitys siitä, että (rahaa luovien) pankkien keskeistä asemaa pidetään yhteiskunnallisesti epätoivottavana. Toiset vastapoliittiset aloitteet keskittyvät enemmän makrotasoon, toiset mikrotasoon. Nämä vastapolitiikan muodot poikkeavat huomattavasti perinteisemmistä pyrkimyksistä, joissa on tavoiteltu tuotantosuhdeiden tai tulojen/varallisuuden jakautumisen muutosta, kiinnittämättä kuitenkaan huomiota itse rahan luonteeseen.

Uudessa ”raha-aktivismissa” painotetaan sitä, että rahajärjestelmä olisi korvattava kokonaan toisenlaisella järjestelyllä. Tällaisia ovat aikapankkien ohella esimerkiksi paikallisvaluutat (Kennedy, Lietaer ja Rogers 2012). Ajatuksena on, että toisenlainen rahainstituutio tuottaa automaattisesti toisenlaisia yhteiskunnallisia suhteita. Samaan kategoriaan voidaan laskea esimerkiksi aloitteet ”velattomasta rahasta” (Positive money 2014).

Tovin ja euron poliittisia piirteitä

Tovin ja euron eroja kuvatessa on kuitenkin syytä olla tarkkana, ettei näiden järjestelmien eroja liioitellisi. Vaikka aikapankkiraha onkin ”pelkkää kirjanpitoa”, sama pätee myös valtavirtaiseen rahaan. Pohjimiltaan transaktiot sekä aikapankeissa että virallisessa taloudessa ovat velkakirjanpitoa. Se, että pienelle osalle eurokirjanpitoa on valmistettu materiaallinen vastine osoittamaan saatavia, ei millään muotoa muuta tätä seikkaa. Toki euromääräiset kirjanpitojärjestelmät ovat vaan valtavasti suurempia ja hierarkkisempia. Rahajärjestelmien eroja onkin etsittävä toisaalta. Nämä erot voidaan tiivistää kolmeen keskeiseen tekijään.

Ensinnäkin, aikapankkijärjestelmä on ”aito” vaihtojärjestelmä siinä mielessä, että koko järjestelmän varallisuus ei voi lisääntyä. Rahan määrä järjestelmässä riippuu kokonaan toisensa kumoavien transaktioiden määrästä. Tällöin olennaista ei ole eikä voikaan olla vallitsevan varallisuuden määrä, koska se summautuu joka tapauksessa nolnaan. Myös ”kertyvää varallisuutta” rajoitetaan aikapankkiyhteisön sääntöjen mukaan, vaikka toki sitä voidaankin säilyttää pitämällä positiivista saldoa (kuten monet näyttävät tekevänkin, koska pitävät tovien käyttä-

mistä kiusallisena). Tämä varallisuus ei kuitenkaan millään tavalla vaikuta muuhun liikkeellä olevaan valuuttaan tai sen jakautumiseen, kuten ”tavallisen” valuutan tapauksessa. Sen sijaan olennaista on rahan kiertonopeus. Taloudellista volyyymia aikapankkijärjestelmässä voidaan mitata vain sillä, kuinka monta ristiin kumoutuvaa vaihtoa tehdään annetun ajan sisällä.

Siinä missä euromääräinen omaisuus merkitsee itsessään huomattavaa yhteiskunnallista asemaa, suuri saldo tovikirjanpidossa ei ole samalla tavalla merkityksellistä – ja näin olisi, vaikka tovitilin positiiviselle saldolle ei olisi määritelty ylärajaa. Olennaista on se, miten paljon vaihtoja järjestelmässä tehdään. Varallisuushan ei edes voi karttua, koska a) ulkoista omaisuutta ei arvoteta tovimääräisesti, ja b) järjestelmä ei luo uutta varallisuutta.

Toiseksi, valtavirtainen raha lisääntyy investointien kautta, aikapankkiraha vain transaktioiden kautta. Rahan määrä järjestelmässä ei voi perinteisessä mielessä kasvaa. Siinä missä euromääräistä valuuttaa voidaan luoda lainaamistapahtuman yhteydessä, toivaluutusta ei voi laskea liikkeelle irrallaan palvelutapahtumasta. Molemmat ovat siis velkasuhteiden kirjanpitoja, mutta aikapankissa velka, varallisuus ja transaktio sekoittuvat yhteen. Samasta syystä aikapankkiraha ei voi menettää arvoaan inflaation myötä.

Havainnollistavana anekdoottina mainittakoon erään kyselyn vastaajan ehdotus ”painaa rahaa”. Vastaajan mukaan monet kokevat miinuksella olemisen kiusalliseksi, ja tästä pääsisi eroon, jos aikapankki loisi jokaiselle jäsenelleen ja jokaiselle uudelle liittyvälle jäsenelle varallisuutta 100 tovia.

On psykologisesti todella vaikeaa mennä aikapankissa ’miinukselle’; en osaa käyttää rahaa itseeni, enkä oikein tovejakaan. Mutta tovipankki on selvemmin nollasummapeliä kuin valtion rahajärjestelmä, joten tuntuu pahemmalta kerjyttää toveja kuin rahaa. Nollasummaisuuden ja varsinkin miinukselle menemisen psykologista vaikutusta voisi helpottaa sillä että tovipankkiin ’painetaan’ rahaa (siirretään tilin lähtöpiste 0:n sijaan vaikka 100:aan) ja kenties tämä voisi näkyä vain käyttöliittymässä.⁸

Ehdotus osoittaa kiinnostavalla tavalla, että tällaisella rahan luomisella ei olisi mitään vaikutusta: on periaatteessa täysin yhdentekevää, mihin lukuun aikapankin kirjanpito nollautuu, ja kun määritellään että käyttäjä voi olla vain +-50 tovia kirjanpidon nollautumispiisteestä, on täysin sama onko liikku-

maskaala -50–50 vai 50–150. Valtavirtaisen rahan tapauksessa, jolloin varallisuudella ja tuloeroilla on merkitystä, mikä tahansa rahayksiköiden lisääminen järjestelmään vaikuttaisi välittömästi toimijoiden välisiin tulo- ja varallisuuseroihin.

Kolmanneksi kysymys velkasuhteiden vahvistamisesta esiintyy järjestelmissä hyvin erilaisissa muodoissa. Tämä tarkoittaa toisaalta rahan olemassaoloa, toisaalta finanssimarkkinoiden kurin ylläpitämistä. Ensimmäisellä kysymyksellä tarkoitan sitä, että rahan arvoa (ja viimekädessä olemassaoloa) takaamassa täytyy olla tietty luottamuksen taso. Koska raha on viime kädessä oikeus vaatia samaa rahaa käyttävältä yhteisöltä rahan arvon verran hyödykkeitä, tämä oikeus/velka on jollain tavalla vahvistettava. Viime kädessä valtiovalta on tällainen takaaja, joko ainoastaan uskottavuudellaan tai joissakin järjestelmissä lupaamalla suoraan jotakin hyödykettä (tyypillisimmin kultaa) vastineeksi rahasta. Näin valtio ylläpitää kollektiivista luottamusta rahaan. Tämän kollektiivisen luottamuksen ylläpidon tavat, ehdot ja rakoilun vaikutukset ovat luonnollisesti hyvin poliittinen kysymys – esimerkiksi aikapankkirahan voi suoraan nähdä uhkaavan valtion asemaa. Toisaalta rahajärjestelmä edellyttää sitä, että kirjanpidollisia velkasuhteita lähtökohtaisesti kunnioitetaan, mutta toisaalta täytyy olla myös joitakin periaatteita, miten toimitaan jos velallinen (yksittäinen ihminen, yhteisö tai valtio) joutuu maksukyvyttömyystilanteeseen.

Aikapankissa velkasuhteiden vahvistaminen ei ole erityisen merkittävä kysymys sinänsä. Aikapankkiraha on olemassa niin kauan kun ihmiset ovat halukkaita tekemään vaihtoja keskenään. Toki kirjanpidon ylä- ja alarajoja tarkkaillaan, mutta velkasuhde itsessään voi pysyä yllä vaikka kuinka kauan ilman että sillä olisi mitään vaikutuksia. Velkasuhteita käyttäjien välillä ei myöskään ole: ainoa edes teoriassa vallitseva velkasuhde on velkasuhde käyttäjän ja aikapankin välillä, ja on kyseenalaista, voiko tätäkään sanoa sanan varsinaisessa merkityksessä velkasuhteeksi. Valtavirtaisessa talousjärjestelmässä taas keskusvalta toimii yksityisten velkasuhteiden vahvistajana ja ”keskuskirjanpito” yksittäisten velkakirjanpitojen selvitysmekanismina. Tällöin kysymys siitä, miten rahan arvoa pidetään yllä, näyttyy kysymyksenä siitä, käyttävätkö ihmiset aikapankkia ylipäänsä (ja vastaavatko tarjotaan -ilmoittajat palvelupyntöihin). Kysymys velkasuhteiden vahvistamisesta ja ongelmatilanteiden ja velkakurin tasapainot-

tamisesta pelkistyy kysymykseksi siihen, miten hyvin korkeaan tai hyvin matalaan tovisaldoon reagoidaan.

Rajaton ja rajattu raha

Aikapankkirahan poliittisuutta on kuitenkin tätäkin kiinnostavampaa analysoida rahan käyttöalan näkökulmasta. Nykyinen valtavirtainen rahahan on eräänlaista totaalisen universaalia rahaa. Rahajärjestelmän hyveenä pidetään sitä, että rahan käytössä, lainaamisessa ja esimerkiksi vaihtamisessa valuutasta toiseen on mahdollisimman vähän teknisiä esteitä ja hidas- teita. Raha sellaisena kuin sen tunnettiin on omaisuuden kaikkein likvidein, abstraktein, ja universaalein muoto.

Aikapankkia voidaan ajatella vastapolitiikkana nimenomaan tästä näkökulmasta. Kyse ei ole pelkästään kapitalismin arvojen vastustamisesta, vaan ääri-likvidin rahan vastakohdasta. Aikapankkirahan politiikka näkyy siinä, mihin sitä ei voi käyttää. Poliittisuus on nimenomaan rahan käytön alan rajaamisessa ennalta. Aikapankkiyhteisö määrittelee sisäisesti rahan käytön rajat, periaatteessa jatkuvasti elävän prosessin kautta. Tällä hetkellä Stadin Aikapankilla on käytössä ”tovietiketti” (STAP 2013b), joka määrittelee eräänlaiset moraaliset peruseriaatteen aikapankkitoiminnoille, ehdot joiden on täyttyvä jotta toivivaihto olisi mahdollinen. ”Tovit ovat sidottuja aikapankin periaattein toimivaan ympäristöön” (STAP 2013a). Vaikka Aikapankki on avoin yhteisö (kuka tahansa voi liittyä) ja demokraattisena yhteisönä on periaatteessa avoin myös muuttuvalle identiteetille, alkuperäinen koodisto on tietynlainen fundamentaalinen perusta aikapankkitoiminnalle.

Verottajan linjaus on selvästi lisännyt näitä keskusteluja tovirahan toivotuista rajoista, eli tehnyt tovin poliittisuutta intensiivisemmäksi ja näkyvämmäksi. Muutamat kyselyyn vastanneista kokivat, että Aikapankki saisi toimia verottajalta rauhassa, jos aikapankkirahan käyttökohteita rajattaisiin voimakkaammin. Tällöin toimijoiden turhautuminen liittyy kokemukseen siitä, että aikapankissa toimii ”ammattimaisia yrittäjiä”.

Olisi hyvä saada selvät säännöt kaupallisille palveluille ja niiden verottamiselle.

Karsisin ammattilaiset pois palvelun tarjoajista.

Enemmän läpinäkyvyyttä ja julkisuutta ja rajat siihen mitä palveluja voidaan Aikapankissa vaihtaa. Esim. täysin ammattimaiset yrittäjät jotka tekevät samaa työtä päätoimisesti

Palstalla näkyy kyllä muutamia yksilöitä, jotka selvästi tarjoavat oman yrityksen palvelua toveja vastaan aikapankkilaisille ja euroja vastaan muille. Tähän verottaja on puuttunut.

Monet kyselyyn vastanneista käyttäjistä protestoivat toisaalta aikapankkien ilmoitusten painottamista tavaroihin. ”Kirpputorista” halutaan eroon, ennen kaikkea koska sen koetaan olevan aikapankin idean vastaista. Tavarannmyynnin voi todella katsoa rikkovan aikapankin perusfilosofiaa, koska tavaralla ei ole sellaista annetusti tasa-arvoista arvoa toveina kuin palveluilla.

Tuntuu, että tavaroiden kauppaaminen lisääntyy koko ajan.

Tavarannvaihto pois.

Ärsyttää tuo kirpputorikrääsän myyminen ja tavaroiden lainaaminen – miten ne liittyy aikapankkitoimintaan?

Kaikienlainen tavarann myyminen ja vaihtaminen pois kokonaan. Niitä varten on pilvin pimein kierrätysrivustoja ym.

Itse asiassa aikapankin ostetaan/myydään -tarojosten joukossa on huomattavan paljon tavarann myyntiä tai ilmaisia halukkuudesta ostaa tiettyä tavaraa⁹. Näissä ilmoituksissa on joko valmiiksi toveina määritetty hinta (esimerkiksi myydään kirjoja tovi/kirja), tai ainoastaan ilmoitus ”maksan toveilla”. Näin tovi muuttuu luonteeltaan askeleen perinteisen valuutan suuntaan: tavaroiden sopiva hinta toveina voidaankin määritellä transaktion yhteydessä. Tämä on aikapankin poliittisuuden ydintä: järjestelmässä nimenomaan neuvotellaan siitä, mikä on tovaluutan käytön ala ja toisaalta missä on sen käytön raja.

Rahan rajojen määrittämiseen kuuluu myös proseduraalinen metapolitiikka: aikapankki kollektiivisena toimijana pohtii jatkuvasti myös sitä, miten aikapankin tulisi tehdä päätöksensä. Esimerkiksi Stadin Aikapankin sisällä on huomattavasti keskustelua päätöksenteosta (STAP 2014b). Ongelmana on, että yhteisö ei koskaan äänestä eikä koskaan ole kokonaisuudessaan paikalla. Vaikka jokainen jäsen saa

kutsun jäsentapaamiseen, se ei voi olla täysin edustava. Toinen ongelma on, miten lähtökohtainen tasa-arvo suhteutetaan siihen, että osa ihmisistä on kiinnostuneempia tästä aikapankin sisäisestä politiikasta, kun taas osa käyttäjistä on kiinnostuneempia vain vaihtojen tekemisestä – ja haluavatkin delegoida päätöksenteon toisille. Aikapankki on tavallaan samaan aikaan sekä rahajärjestelmä (johon voi osallistua ”vain” palveluiden vaihtajana) että eräänlainen poliittinen projekti, joka jatkuvasti hakee muotoaan.

Useimmat aikapankin aktiivit tuntuvat pitävän jatkuvaa demokraattista ”rahan rajojen” määrittämistä aikapankille leimallisena ja tärkeänä prosessina. Selvästi havaittavissa oleva jakolinja on, että ”vain käyttäjät”, jotka eivät osallistu kokouksiin ja järjestelmän kehittämiseen, ovat vähemmän ideologisia. ”Vain käyttäjät” korostavat suoraa auttamista ja yksinkertaista naapuriapua. Vaihtoehtoisen rahan filosofia näyttäytyy tällöin toissijaisena.

Luovuttaisiin tovien laskemisesta.

Itseäni ei haittaisi vaikka koko tovi -systeemi poistettaisiin. Voihan olla, että verkostossa on enemmän tarvitsevia ja toisaalta henkilöitä, joilla on resursseja taas antaa enemmän ja tämä tasaantuu kokonaisuutena.

Olen havainnut ahneutta. Ihmiset pyytävät monimutkaisia palveluja tai hintavia tuotteita. Tarjoamani tavallisen ihmisen apu ei riitä.

Vastakohtana on nimenomaan kapitalismikritiikkiä ja uudenlaista rahajärjestelmää korostava ajattelu. Tällöin aikapankkia haluttaisiin pikemmin laajentaa kuin rajata. Mukaan haluttaisiin esimerkiksi ruoka-osauskuntien kaltaisia yritysuoitoisempia toimijoita.

Ajattelen että Aikapankin tulisi koittaa laajentua jatkuvasti euron rinnalla. Laajentua myös koko yhteiskuntaan ja syrjäyttää euro loppujen lopuksi. Lisäksi sen tulisi pitää yllä keskustelua rahasta ja sen epätasa-arvosta.

Aikapankin käytön motiiveja

Aikapankkien politiikan ymmärtämiseksi on myös ymmärrettävä, miksi ihmiset haluavat kuulua aikapankkiin. Kyselyssä selvitettiin ihmisten motiive-

ja kuulua aikapankkiin kahden eri kysymyksen avulla. Ensimmäinen kysymys liittyi motiiveihin kuulua aikapankkiin, toinen siihen, mitä käyttäjä kokee aikapankista saavansa. Vastaukset ensimmäiseen kysymykseen olivat hyvin moninaisia. Vastaukset voidaan kuitenkin jakaa kolmeen kategoriaan. Kiinnostavaa on, että hyvin monilla vastaajilla vastaukset näihin kysymyksiin olivat päällekkäisiä. Kutsun kategorioita ideologisiksi, sosiaalisiksi ja käytännöllisiksi syiksi.

Ideologisilla syillä tarkoitan selityksiä, joissa kiinnostusta aikapankeihin selitetään ennen kaikkea halulla kehittää vallitsevalle rahajärjestelmälle ja laajemmin kapitalismille vaihtoehtoisia taloudellisia järjestelmiä. Aikapankki nähdään tällöin ennen kaikkea ruohonjuuritason poliittisena projektina. Näillä käyttäjillä vastauksissa korostuu aikapankin idea vieraannuttaviksi koettujen markkinoiden vastakohtana:

Ihmiset vaihtavat palveluksia ihmisinä, eivät markkinatalousnappuloina rahan kiilto silmissä.

Kontaktit lähempänä kaveruutta kuin asiakassuhdetta.

Neuvoja esim. puutarhanhoitoon (normaali kaupassa persoonatonta)

Olen tekemisissä todellisen ihmisen enkä kasvotoman palveluntarjoajan kanssa.

Kiinnostavaa on, että toiset käyttäjät kuitenkin käyttävät aikapankin käyttönsä motiivien kuvailuun käsitteistöä, jonka voi katsoa olevan nimenomaan markkinakieltä. Tällöin aikapankki näyttäytyy markkinoita parempana niiden omilla kriteereillä: aikapankki vastaa joustavasti ja tehokkaasti palvelutarpeeseen ja tukee markkinoita.

Apu on nopeaa, joustavaa, vilpitöntä.

Hyvän markkinointikanavan omalle osaamiselleni.

Saan yksilöllistä apua, siis täsmäapua juuri omaan ongelmaani.

Jos haluaa ostaa esim. tunnin silitystä, niin se on useimmille kaupallisille yrityksille liian pieni yksikkö.

Sosiaaliset syyt viittaavat ennen kaikkea haluun tutustua lähiympäristön ihmisiin ja tulla osaksi naapurustoyhteisöä. Aikapankkiin viitataan järjestelmänä, joka palauttaa kunniaan perinteisten maaseutuyhteisöjen hyveitä, kun modernissa kaupungissa ei voi ”mennä koputtamaan naapurin ovelle” eivätkä ihmiset pääsääntöisesti tunne naapureitaan.

Kysymys yhteisöllisyydestä liittyy laajemmin aikapankin tavoitteisiin. Suurin osa käyttäjistä vaikuttaa kokevan nimenomaan paikallisen yhteisön vahvistamisen synynä kuulua järjestelmään. Kyse ei ole pelkästään paikallisuudesta, vaan *identiteetistä*. Toisaalta aikapankki on useiden aktiivien näkökulmasta nimenomaan vaihtoehtoisen rahan malli, mikä implikoi sitä, että aikapankkijärjestelmän toivotaan kasvavan ja valtaavan alaa eurotaloudelta. Järjestelmän laajeneminen kuitenkin väistämättä vähentää yhteisöllisyyttä, ja kääntäen yhteisöllisyys on aina vähintään jossain mitassa ulossulkevaa. Kysyttäessä aikapankkiin kuulumisen motiiveja, monet viittaavat yhteisöllisyyteen nimenomaan identiteettimielessä:

Toivon tapaavani samanhenkistä porukkaa, jolle raha ei ole kaikki kaikessa.

Uusia ystäviä, samanhenkisiä ja saman maailmankuvan omaavia ihmisiä.

Kyllä, on mukava tavata idealistisia ihmisiä.

Tapaan kiinnostavia ihmisiä, koemme yhteisöllisyyttä.

Toisaalta useat ihmiset mainitsevat vastauksissaan syiksi aikapankkien käyttöön puhtaasti *käytännölliset syyt*. Nämä liittyvät ennen kaikkea tilapäiseen avun tarpeeseen. Nämä käyttäjät ilmoittavat, että heillä on toisinaan tarvetta yksinkertaiselle avulle, kuten muuttoaavulle, kukkien kastelulle tai kotieläinten hoidolle. Nämä vastaukset ovat hyvin pragmaattisia: aikapankki on toimivin (luultavasti ainoa toimiva) järjestelmä vastaamaan heidän (pienimuotoisiin) tarpeisiinsa. Vaikka nämä käytännölliset syyt ovat arkisin ja tavallaan ilmeisin syy käyttää aikapankkeja, kyse on kuitenkin kategoriasta joka erottaa aikapankin (joka kuitenkin on vaihdannan järjestelmä) vapaaehtoistoiminnasta yleisesti. Monenlaisen vapaaehtoistoiminnan motiiveissa korostuvat hyvinkin samaan tapaan edellä mainitut ideologiset ja sosiaaliset syyt (esim. Myllyniemi 2012).

Lopuksi

Olen tässä artikkelissa selvittänyt rahan poliittisuutta aikapankki-instituution kautta ja aikapankin spesifiä poliittisuutta. Käsittelin alussa aikapankkien arvokäsitystä ja palveluiden taloudellista erityisluonnetta. Aikapankkien poliittisesti kiinnostavin juonne liittyy kuitenkin rahan politisoitumiseen. Siinä missä uusklassisessa talusteoriassa raha nähdään ainoastaan reaalisen talouden heijastajana ja transaktioiden teknisenä helpottajana, yhä useammin tätä näkemystä kritisoidaan: raha on itsessään poliittinen instituutio. Rahan institutionaalinen muoto määrää yhteiskunnallisia suhteita ja toimintoja. Tämä raha-aktivismi on kiinnostava vastapaino perinteiselle taloudelliselle aktivismille, jossa pyritään pikemmin vaikuttamaan rahan jakautumiseen tai tuotannollisiin suhteisiin, olettaen raha neutraaliksi. Raha-aktivismin piirissä rahan luonteen muuttumista pidetään potentiaalisesti suorastaan vallankumouksellisenä muutoksena.

Olen myös analysoinut aikapankkirahan ja valtavirtaisen rahan eroja. Totesin, ettei näiden rahamuotojen ero liity niinkään rahan luonteeseen kirjanpitojärjestelmänä. Pikemmin olemuksen ja poliittisuuden muodon ero on siinä, että aikapankkijärjestelmässä määritellään jatkuvasti tovirahan käytön rajoja, siinä missä valtavirtainen raha on nimenomaan äärimmäisen universaalia, vaihdettavaa ja likvidiä. Rahan käytön rajojen politiikka näkyy suorimmin aikapankin eksplisiittisessä säännöstössä, ”tovietikeissä”, mutta myös aikapankin sisäisissä neuvotteluissa. Näissä neuvotteluissa nousee esiin esimerkiksi yhteisön rajaamisen ja järjestelmän kasvun välinen tasapaino ja toisaalta se, minkälaista vaihtotoimintaa aikapankkiin halutaan.

Viimeaikainen veroviranomaisten ohjeistus aikapankkivaihtojen osittainen verottaminen vaihtotyönä on nostanut pintaan kysymyksen aikapankin poliittisuudesta, sekä aikapankkien sisäisten neuvotteluiden että ulkoisen vaikuttamisen mielessä. Tämä on kuitenkin lähinnä tehnyt näkyväksi poliittisia kysymyksiä, jotka ovat olleet koko ajan olemassa.

VIITTEET

¹ Akateemisesti keskeisin areena on ollut Jyväskylän yliopistossa keväällä 2014 järjestetty *Talouden uudet muodot* -seminaari, ja sen pohjalta toimitettu artikkelikokoelma (Jakonen ja Silvasti 2015).

- ² Kyselylomakeaineisto kerättiin tammi–helmikuussa 2014. Se kerättiin käyttäen internetissä vapaasti täytettävissä olevaa google docs -lomaketta. Linkkiä lomakkeeseen levitettiin aikapankin tiedotuskanavien kautta. Vastauksia kyselyyn tuli 171.
- ³ ”Aikapankki” viittaa tässä aikapankkeihin yleisesti. Kun puhun tietystä aikapankista, se ilmoitetaan erikseen (esimerkiksi Stadin Aikapankki).
- ⁴ Pyyisin saada tutustua Stadin Aikapankin kirjanpitoon, ja olen saanut nämä luvut suoraan kirjanpidosta.
- ⁵ Toiset viranomaislausunnot ovat lähteneet toisenlaisesta suhtautumisesta. Verohallinnon oman harmaan talouden selvityksikön 4.6.2013 päivätyn raportin mukaan aikapankissa ”vaihdettujen palveluiden taloudellista merkitystä on pidettävä marginaalisena” (Verohallinto 2013b) ja että ”elinkeinotoiminnan muodossa harjoitettua toimintaa ei ole havaittu”. Helsingin kaupungin globaalien vastuusta strategian (2012) eräs tavoite on selvittää, miten kaupunki voisi tukea aikapankkijärjestelmää.
- ⁶ Verohallinnon ohjeen mukaan ”kyseessä ei ole työsuoritusten vastikkeellinen vaihtaminen, jos vaihtopiirin sääntöjen ja toimintaperiaatteiden mukaan yksittäisen jäsenen tekemistä ja käyttämistä työsuorituksista ei pidetä kirjaa, esimerkiksi henkilökohtaista tiliä tai muuta vastaavaa rekisteriä” (Verohallinto 2013a, 5.2.1).
- ⁷ Klassisessa poliittisessa taloustieteessä palveluita pidettiin tuottamattomina toimina, jotka tuottavampi talous muilla sektoreilla mahdollistaa.
- ⁸ Kaikki lainaukset tekstissä ovat vastauksia kyselyn avovastauksiin. Lainaukset ovat muuten alkuperäisessä muodossaan, mutta kursivoinnit ovat omiani.
- ⁹ Seurasin tutkimusmielessä Stadin Aikapankin ilmoituspalsta aktiivisesti kevään 2014 ajan.

LÄHTEET

- Aaltio, Elina. 2013. Baumolin tauti ja väärät lääkkeet. *Poliittinen talous* 1:1.
- Aikapankit. 2014. *Suomen aikapankit*. http://www.aikapankit.fi/?page_id=13. Viitattu 22.9.2014.
- Biege, Sabine, Lay, Gunter, Zanker, Christoph ja Schmall, Thomas 2013. Challenges of measuring service productivity in innovative, knowledge-intensive business services. *The service industries journal* 33:3–4, 378–391.
- Commons.fi. 2014. *Mitä solidaarisuustalous on?* <http://www.commonis.fi/mita-solidaarisuustalous>. Viitattu 22.9.2014.
- Community exchange. 2014. *What is the community exchange system?* <https://www.community-exchange.org/docs/whatces.htm>. Viitattu 22.9.2014.
- Djellal, Faridah ja Galloway, Faiz. 2008. *Measuring and improving productivity in services. Issues, strategies and challenges*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Graeber, David. 2012. *Debt. The first 5000 years*. New York: Melville house.
- Gregory, Lee. 2013. *Co-option, resilience or resistance? Lessons for community currency systems from the UK development of time banking*. Draft paper.
- Enbuske, Tuomas. 2013. Hippien veroparatiisit kuriin. *NYT* 19.7.2013.
- Esping-Andersen, Gösta. 1990. *Three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity press.
- Helsingin kaupunginhallitus. 2012. *Gloobalin vastuun strategia*. <http://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/>

- Paatos/2012/Halke_2012-09-03_Khs_30_Pk/2D439C5A-D5C7-4F6A-A81B-1531487537C9/Liite.pdf. Viitattu 22.9.2014.
- Ingham, Geoffrey. 2004. *The nature of money*. Cambridge: Polity Press.
- Jakonen, Mikko ja Silvasti, Tiina (toim.). Tulossa 2015. *Talouden uudet muodot*. Helsinki: Into Kustannus.
- Jenkin, Tim. 2014. Suullinen tiedonanto. Kapkaupunki 24.8.2014.
- Kennedy, Margrit, Lietaer, Bernard ja Rogers, John. 2012. *People money. The promise of regional currencies*. Axminster: Triarchy Press.
- Kisby, Ben. 2010. The big society: power to the people? *The Political Quarterly* 81:4, 484–491.
- Knapp, Martin; Bauer, Annette; Perkins, Margaret ja Snell, Tom. 2010. *Building community capacity. Making an economic case*. PSSRU discussion paper 2772. www.pssru.ac.uk/pdf/dp2772.pdf. Viitattu 22.9.2014.
- Myllyniemi, Sami (toim.). 2012. *Monipolvinen hyvinvointi*. Nuorisobarometri 2012. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Norman, Jesse. 2010. *The Big Society: The Anatomy of the New Politics*. Buckingham: University of Buckingham Press.
- Positive money. 2014. *Positive money*. <http://www.positivemoney.org/>. Viitattu 22.9.2014.
- Simon, Martin. 2003. *A fair share. Time banks and health*. Lontoo: Agency for health enterprise and development.
- Stadin Aikapankki. 2013a. *Aikapankkitoiminta tarvitsee verovaapaata lisäaikaa*. <http://stadinaikapankki.files.wordpress.com/2013/09/stap-julkinen-kannanotto3.pdf>. Viitattu 22.9.2014.
- Stadin Aikapankki. 2013b. *Stadin Aikapankin ABC: toimintaperiaatteet ja tovietiketti*. <http://stadinaikapankki.wordpress.com/tietoja/stadin-aikapankin-abc-toimintaperiaatteet-ja-tovietiketti/>. Viitattu 22.9.2014.
- Stadin Aikapankki. 2014a. *Mikä aikapankki?* <http://stadinaikapankki.wordpress.com/tietoja/>. Viitattu 22.9.2014.
- Stadin Aikapankki. 2014b. *Keskustelua Stadin Aikapankin rakenteesta*. <http://stadinaikapankki.wordpress.com/tietoja/miten-stadin-aikapankki-toimii/keskustelua-stapin-rakenteesta>. Viitattu 22.9.2014.
- Time Banking UK. 2001. *Rushley green time banking evaluation report April 1999–May 2001*.
- Toporowski, Jan. 2005. *Theories of financial disturbance*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Urpilainen, Jutta. 2013. Vastaus 11.7.13 Anna Kontulan kirjalliseen kysymykseen.
- Verohallinto. 2013a. *Luonnollisen henkilön tekemän talkoo-, naapuriapu- ja vaihtotyön verotus*. Ohje annettu 4.11.2013. Diaarinumero A31/200/2013.
- Verohallinto. 2013b. *Aikapankit Suomessa*. Harmaan talouden selvitysyksikkö 4.6.2013
- YLE Lappi. 2013. *Aikapankin ongelmana veronkierto*, 22.1.13. http://yle.fi/uutiset/aikapankin_ongelmana_veronkierto/6459981. Viitattu 22.9.2014.